

Adam möjek bolan bolsa, medeniýetleşip bilmezdi

Category: Filosofiýa, Kitapcy

написано kitapcy | 26 января, 2025

Adam möjek bolan bolsa, medeniýetleşip bilmezdi ADAM MÖJEK BOLAN BOLSA, MEDENIÝETLEŞIP BILMEZDI

Hakykatda, adamyň akyl-huşy we ýagşylygy bolmasa, adamzat öňe gidip bilmezdi we müňlerce ýyl öňki görnüşindäki ýaly galardy Mundan ýigrimi ýyl öň doktor Muna el-Bulaýhed «Patyşalykdaky liseý okuwçylaryň arasyndaky medeni identifikasiýa» atly doktorlyk dissertasiýasynyň üstünde işleýärsi. Tema boýunça ylmy-barlag işleriniň çäginde doktor Bulaýhed birtopar okuwçydan «Möjek bolmasaňyz, möjekler sizi iýer» diýen meşhur söz hakdaky pikirlerini sorady.

Ýetmiş göterimi bu söze goşulýandyklaryny, ýagny adamlaryň size hüjüm etmegini we duşmançylyk etmegini sizden gorkmadyk

ýagdaýynda hiç zadyň saklap bilmeyändigine ynanýandyklaryny aýtdylar.

Muny eþiden alym şeýle diýdi:

– Birnäçe ýyldan soñ bu adamlar işçi güýjüne ukyply ýasa ýetmeli we adamlar bilen gatnaşmaly, şol wagtam möjegiň rolunu oýnamalymy?

Şu hepde adamyň tebigatyna mahsus ýabanylaşandygy we adamlaryň biri-birlerine we aýratynam tanamaýanlaryna garşı edýän haksyzlyklarynyň we zulumlarynyň tutarygynyň şudygy barada pikirdeş dört awtoryň makalasyna gabat gelenimde, biraz könelişen ýokarky gürrüň ýadyma düşdi.

Köp sanly okyjymyň şuny özlerine prinsip edip alandyklaryny bilmän duramok. Belki-de, bu pikire garşı çykmaýanyma we doly garşı çykmaýanyma geň galyp, şeýle diýendirler: Alymlaryň we şahyrlaryň nesilden-nesile üstünde dil birikdiren zadyny nädip inkär edip bilýärsiň?

Hakykatda, araplar bilen birlikde gadym medeniýetleriň köpüsü muňa güýçli meýil bildiripdir. Şonuň üçinem ata-babalarymyz we döwürdeşlerimiz el-Mutennebi ýaly şahyryň şu setirini mysal getiripdirler:

«Ynsan tebigaty ýugrulan zulma.
Eger ýagşy hüýli birini görseň,
Bil ki, bu onuň ejizliginden...»

Ýene bir şahyr Zuheýr bin Ebu Selma bolsa şeýle diýýär:

«Ýarag bilen goramasan ýeriňi,
abraýyň. Şobat ýykylar gider.
Kişä azar bermedige azar ber».

Ençeme sylagly şerhçileriň «Ony adam boýnuna aldy. Dogrusy, ol örän zalym, örän jahyldyr» aýatyny ýokardaky manyda, ýagny adam tebigatynyň ýabanylaşan görünüşinde tefsir edýändiklerini gördüm.

Hormatly okyjylary eýýäm adam tebigatynyň bular ýaly düşünilmeginiň edermenlik düşünjesi bilen baglanychdyrylýandygyny duýandyrlar.

Bu iki utgaşyk pikiriň edil Zuheýriň ýeriň we at-abraýyň kimdir birine zulum etmezden gorap bolmajagyny aýdyşy ýaly, şu ikisini goramak üçin başgalara zulum etmegini mahabatlandyrýan ýokardaky setiri ýaly fiziki güýje baş egmäge we gylyjy öwmäge öwrülendigine üns berendirler. Hatda bu pikir Mutennebi tarapyndan aç-açan aýdylypdyr:

«Belent at-abray özi üçin gan dökülmese goralyп bilinmez»

Edil şolar ýaly Abu Tammam hem «Gylyç kitaplardan has dogry gürleyär» diýipdir.

Ýogsam bolmasa, kitap Allatagalanyň ýaradan ynsanyny goraýan bolsa, gylyç onuň ömrünü soñlandyrýar ahwetin.

Şeýle ýagdaýda gylyç kitapdan nähili has dogry gürläp bilyärkä? Men-ä düşünemok.

Şeýle setirleriň hemmesiniň belli bir ýagdaýlara gönükdirilip ýazylandygyny-da aýtmalydyrys. Belki-de, awtorlary pikiriň özüniň (gylyjy we gan dökmegi mahabatlandyrmagyň) absolýut pikir bolmagyny maksat edinenem däldirler.

Emma hakykatlar bize her biriniň içerden gaýnap çykan pikiriniň aýylan şertlerinden abstraktlaşyp, adamlaryň dürli wagtlarda we şertlerde, ýeke pursatlygam bolsa manysyny seljermezden ýa-da üstünde pikirlenmezden paýlaşýan prinsipine öwrendigini görkezýär.

Bu doly ýalnyş bolmasa-da, görnetin kemter gaýdýan we zyýanly manydyr.

Ähli ýurtlaryň we medeniýetleriň gylyçdyr ýaragy mukaddesleşdirmegine düşünse bolar. Emma Ýewropa Renessansy döwründe möhüm wakalaryň birine, adam tebigatyna gönükdirilen köne kabul etmäniň yza galmagyna, adamy rasional we ýagşylyksöýüji sypatda görýän çapraz labyl etmäniň orta çykmagyna şáyat boldy.

Başgaça aýdanda, bu kabul etmä görä, eger adam iki saýlaw bilen ýüzbe-ýüz bolsa, özi we başgalary üçin iň gowusyny saýlap alýar.

Mantyklydygy we edýän işiniň netijelerini öňünden ölçerýändigi üçin iň gowusyny saýlap alýar. Özüne zyýan bermeýändigi üçinem

başgalara-da peýdalysyny saýlaýar, çünkü ol ahlakly jandardyr. Döwürdeş amerikan filosofy Jon Rolzyň aýtmagyna görä, adamy beýleki jandarlardan tapawutlandyrýan zat – onuň jisimde we gemyldy-hereketde adalaty, ýagşylyyy saýgaryp bilme, ony erbetlikden tapawutlandyrma we umuman alanda ýagşylygy saýlap alma ukybydyr.

Hakykatda, adamyň akyl-huşy we ýagşylygy bolmasa, adamzat öñe gidip bilmezdi we müňlerçe ýyl öñki görnüşindäki ýaly galardy. Ýagşylyk diñe garyp-gasarlara we mätäçlere ýardam etmek bilen çäklenmän, ýer yüzüniň ösmegine, adam durmuşynyň we ösüşiniň haýsydyr bir görnüşde gowulanmagyna goşant goşýan her bir işi öz içine alýar.

Daş-tögөregimizde gözümiziň görýän her bir zady adam aklynyň we ýagşylygynyň delilidir.

Tewfik SEÝF,
Saud Arabystanly filosof.

Penşenbe, 13.07.2023 ý. Filosofiýa